

Cronica internă

Latifundiile și fărâmițarea proprietății țărănești.

Politica de struț, politica ochilor închiși, în fața mizeriilor vieții, a fost întotdeauna refugiul suprem al tuturor voiențelor slabe și al inteligențelor timide, și mai ales — al intereselor egoiste, amenințate în folosința netulburată a avantajelor ilicite ale unei situațiuni nenormale.

Aceasta e și politica, în chestia agrară, a partizanilor actualei stări de lucruri în România.

Am văzut, cum ei se încercau să tăgăduiască mizeria țărănimii noastre, cum se sileau să ne dovedească că țăranul nostru are mai mult pământ „decît ori-care altul“, și că totul atîrnă de introducerea unor „sisteme mai raționale“ de cultură, etc.

Acum se tăgăduiește și existența lătifundiilor...

Să vedem cu cîtă dreptate.

După datele recensămîntului oficial din 1905, rezumate în raportul d-lui N. Căpităneanu,—avem 1500 de *proprietăți* mai mari de 500 ha, în întindere totală de peste 3,000,000 ha. de teren cultivabil, fără păduri,—adică în mijlociu cîte 1920 ha. de *proprietate*.

Subliniez: de *proprietate*, nu de *proprietar*.

Am arătat în altă parte ¹⁾ că, întrucît un sigur proprietar poate avea mai multe proprietăți, în realitate toată această întindere aparține cel mult la 1000 de persoane (în afară de domeniile statului și ale instituțiunilor publice).

Mai mult. Am arătat, tot acolo că, dacă vom ținea samă și de întinderea pădurilor particulare, acești 1000 de proprietari stăpînesc aproximativ 4,200,000 ha. de terenuri cultivabile și forestiere, adică în mijlociu 4200 ha. de *proprietar*...

Introducerea în calcul a întinderii forestiere este indispensabilă pentru comparații cu alte țări, fără de care comparații nu ne putem da samă de adevăratul caracter al mării noastre proprietăți.

1) *Viața Romînească*, vol. III,—„Țară de latitudini“

Și aceste comparații ne duc la rezultate uimitoare.

În ori-ce manual de economie politică, veți găsi citindu-se pilda Marii Britanii, stat de *latifundii exorbitante*, ce primejduesc tot viitorul acestei țări.

Situația a fost recunoscută ca abnormă în însăși Marea Britanie, și în ultimii ani o serie de măsuri legislative, unele mai energice decât altele, până la expropriare și arendare silită, au căutat, cum voiu arăta cu altă ocazie, să remedieze răul, să reducă întinderea latifundiilor, și să creeze o proprietate țărănească cit mai întinsă.

Guvernul conservator al d-lui Balfour, ca și mai ales guvernul liberal actual, au fost silit să recurgă la aceste măsuri, cu toate că în Marea Britanie nici țărănimea nu are acea însemnătate socială, nici agricultura nu joacă acel rol economic, ca în țara noastră.

Și ce întindere au „latifundiile” Marii Britanii?

Bine înțeles n'am în vedere întinderile excepționale: ducele de Richmond, de pildă, stăpânește 90,000 ha., iar ducele de Argyle—peste 60,000 ha. Nu am la îndămină datele relative la moșiile celor 2-3 proprietari mai mari din România, și nu știu dacă domeniile lor cad cu mult sub această fantastică întindere. (Fiind și o țară cu mult mai mică, e chiar firesc să avem și mai puține averi excepționale).

Dar *economicește* nu au însemnătate cele două sau trei mari domenii excepționale, care pot contribui la strălucirea a două sau trei nume istorice, ci întinderea mijlocie a marilor proprietari, care determină *caracterul economic al întregii categorii* de mare proprietate fonciară.

Din acest punct de vedere, comparația cu România ne aduce în fața unei realități foarte triste.

Voiu cita datele dinainte de reformele agrare, care au schimbat radical situația în Irlanda, și foarte simțitor în Anglia și Scoția (și au schimbat, bine înțeles, încă mai mult în defavoarea noastră),—adică *tocmai acele date care au îngrozit pe economiștii și bărbații de stat englezi*:

În 1890 în Anglia, propriu zisă (cu Wales), erau în total 5207 proprietari, cu proprietăți mai mari de 400 ha. (1000 *acri*), în minile cărora se afla o întindere totală de 7,286,000 ha.,—adică în mijlociu *1400 ha. de proprietar*.

Iar în Irlanda, unde guvernul actual s'a crezut dator să recurgă la expropriări silit în favoarea fermerilor, la aceeași dată se numărau 3745 de proprietari, cu moși de peste 400 ha., care stăpâneau împreună 6,164,800 ha.,—adică în mijlociu cite *1700 ha. de proprietar*.

Cu alte cuvinte: în Anglia propriu zisă întinderea mijlocie e de *trei ori mai mică*, și chiar în Irlanda de *2½ ori mai mică* ca în România, unde ea este de 4200 ha!... Această mijlocie, deși cuprinde și pădurile, e chiar cu mult mai mică decât mijlocia de *proprietate*, dată de d. Căpităneanu pentru România *cu excluderea pădurilor* (1920 ha)...

Chiar dacă luăm datele numai relativ la Scoția, reputată ca avînd cele mai vaste latifundii din Europa (acolo se află, de pildă, vestitele domenii ale ducelui de Richmond, amintite mai sus), încă constatăm, că 1751 de mari proprietari scoțieni (cu moșii de peste 400 ha) posedă o întindere de 6,980,000 ha.,—adică cu o mijlocie de mai puțin de 4000 ha. de proprietar, ce abia se apropie de mijlocia noastră...

Vădit, dacă datele relative la România ar fi mai cunoscute învățașilor din Europa, ea ar întuneca faima Scoției, ca țară ideală de latifundii !...

Dacă considerăm cifrele globale pentru întreaga *Marie Britanie* (ceea ce e mai just, de vreme ce comparația se face cu cifrele globale din România, cu toate că în unele părți, ca în Dobrogea, lipsesc latifundiile), ajungem la următorul rezultat: 10.703 mari proprietari posedă o întindere de 20,430,800 ha.,—adică o mijlocie de 1800 ha. de proprietar,—mai puțin ca mijlocia de proprietate (fără păduri) după d. Căpităneanu, și mai bine de două ori mai mică decît mijlocia reală...')

Iar după reformele agrare din Scoția, Anglia, și mai ales Irlanda, situațiunea e și mai urîtă pentru noi.

A tăgădui, în asemenea împrejurări, existența latifundiilor în România, înseamnă a o tăgădui *ori-unde*, a renunța la noțiunea însăși a latifundiului, de care fac atîta caz economiștii.

Dar aceasta nu e decît o *reductio ad absurdum*...

Și să nu uităm,—repet iarăși și iarăși,—că în Anglia sistemul de arendășie atenuiază, pe cînd la noi *agravează* încă situația ; și că în Anglia populația rurală formează abia 20%, față de 80% ale populației orașenești, pe cînd la noi raportul e invers :

Fiindcă pentru noțiunea de latifundiu nu are atîta însemnătate *întinderea absolută* a mării proprietăți, cît *caracterele economice* ce sînt legate de o întindere a ei *prea mare*, variabilă după timp și loc.

„Noțiunea (de latifundiu), — spune de pildă profesorul I. Conrad, — e *relativă*. Într'o regiune de stepe, chiar o proprietate de o milă pătrată (aproximativ 6000 ha., fiind vorba de o milă germană) nu poate fi considerată ca latifundiu, fiindcă valoarea ei e foarte neînsemnată și numai pușini oameni pot găsi ocupație pe o ast-fel de moșie. Despre *stîngerea țărănimii* (Verdrängung des Bauern) nu poate fi aici vorba. Cu totul alt-fel stau lucrurile în Germania, Anglia și alte țări cu o populație deasă și cu o cultură intensivă, și cu cît e mai mare valoarea *economică* (wirtschaftliche) a pămîntului, cu atît o mai mică întindere poate avea caracterul de latifundiu, atît prin valoarea proprietății, cît și prin puternicele-i mijloace de exploatațiune“...

Și în ce constă mai ales acest *caracter de latifundiu* ?

1) Datele sînt luate după Dr. A. Wirminghaus,—„Statistik des Grundbesitzes“, în *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, vol. IV, p. 167 (ed. 1892).

„In ori-ce caz, — cetim tot la profesorul Conrad, — acesta (latifundiu) presupune *stingerea (Verdrängung) micii și a mijlociei proprii-tății*, și într'aceasta trebuie să vedem o deosebită primejdie“...

Și mai jos :

„Prejudiciul ce aduc gospodăriile latifundiare constă în stingerea (sau *înăbușirea*) micilor gospodării“...¹⁾.

Tot ast-fel caracterizează latifundiile și profesorul din Viena Dr. Eug. v. Philippowich.

În studiul d-rului Radovici, chiar din No. de față, veți găsi o traducere a *definițiunii* latifundului, datorită acestui învățat, mai reușită decît cea dată de mine în Cronica din Ianuarie a.c.

Iată această traducere :

„Cînd proprietatea mare ajunge să *înăbușe mica și mijlocia pro-prietate și să facă din țărani și proprietarii de mijloc o clasă fără nici o însemnătate politică și socială*, atunci proprietatea mare se chiamă latifundiară“...²⁾

De aici d-rul Radovici, cu drept cuvînt, conchide că latifundiul se începe dela „*limita proprietății mari ce se poate cultiva de același „exploataitor fără a strivi pe micii cultivatori“...³⁾*”.

Așa dar, latifundiul, — după d-rul Radovici, cași după profesorii Conrad și Philippovich, citați mai sus, — se caracterizează nu atît prin întinderea lui, cît prin efectele lui economice, și anume prin faptul că *absoarbe, sau înăbușe, strîvește, stinge* proprietatea mică și mijlocie, întinzîndu-se tot mai mult.

În Argentina, unde alături de întinderea de 100 milioane ha. a terenurilor cultivabile nu sînt decît vr'o patru milioane de locuitori, nici chiar în măsura, despre care ne vorbește pentru „stepe“ profesorul Conrad, domeniile, — oricît de mari — nu pot avea totuși caracterul de latifundii, — și alta încă e măsura, în această privință, în Anglia, țară covîrșitor industrială și cu o enormă întindere a terenurilor cultivabile față de populațiunea ei rurală, și iarăși alta pentru o țară mică ca România, dar cu o populație agricolă covîrșitoare, etc.

Cu alte cuvinte : latifundiul îl constituie nu o întindere determinată *in sine*, ci raportul între această întindere a marilor proprietăți pe de o parte, și celelalte proprietăți, pe de altă parte⁴⁾.

1) Dr. I. Conrad. — „Latifundien“, (*Handw. d. Staatswissenschaften*, Vol. IV), p: 971—972, *passim*.

2) Dr. I. Radovici, — „In chestia agrară“, *V. R.*, No. de față. p. 212.

3) *Ibid.*, p. 214.

4) Dl. C. Hiotu, spre a dovedi contrariul, citează pe D. L. Paul-Dubois, — „L'Irlande contemporaine“, relativ la rezultatele politicii agrare a landlorzilor irlandezi, cari goneau pe fermieri spre a-și preface domeniile în pășuni : „*Latifundiile se întind cît ține zărea*“.

Și d-sa se întreabă : „Se schimbuse ceva în repartitia proprietății ? Nu“, etc...

Nu eunosc cartea citată, dar probabil dl. C. Hiotu face o confuziune : după cum spune și profesorul Conrad, cuvîntul „latifundiu“ are două înțele-

Am arătat în altă parte toată înrăurirea dezastroasă a sistemului latifundiar asupra economiei naționale, și asupra gospodăriei țărănești, mai ales în România,—precum și caracterul repartizării proprietății funciare la noi ¹⁾).

Aici voiu insista puțin, mai ales asupra unelor efecte ale latifundiilor, contestate de onorabilul cronicar al „Convorbirilor literare“, cunoscutul fruntaș al partidului conservator, d. C. Hiotu.

Vorbesc despre fărâmițarea proprietății țărănești, la care fatal duce regimul economic, în care predomină latifundiile.

Prin caracterul lor *absorbant, înăbușind, strivind* mica proprietate,—după ce fac să dispară și proprietatea mijlocie,—latifundiile nu numai fac cu neputință ca efectele diviziunii proprietăților mici, prin moșteniri, să fie îndreptate, dacă nu înlăturate, fiindcă *împiedică expansiunea economică normală a țăranilor*,—dar accentuează încă procesul, ruinând direct țăranimea (cum arată și d-rul Radovici), creînd imposibilitatea pentru ea de a se urca la sistemele superioare de cultură, sărăcind-o și a-servind-o (cf. Cronica din No. 3 al „V. R“).

Am citat în altă parte cuvintele profesorului G. Schmoller, că regimul actual „duce pe deoparte la *fărâmițarea excesivă*, iar pe de altă parte la *concentrațiunea* proprietății în cîteva mîni“...

Dl. C. Hiotu mi-a răspuns, că din aceste cuvinte ar putea tot așa de bine reeși că „latifundiile duc la fărâmițare cît și că fărâmițarea duce la latifundii“, și că profesorul Schmoller afirmă aici, numai, că la aceste rezultate duce—*libertatea transacțiunilor*,—libertatea proprietarului de a înstrăina, ipoteca, împărți, sau de a-și rotunzi proprietățile, cum crede de cuviință, etc.

Bine înțeles, libertatea transacțiunilor.

Însă, cum am avut prilejul să arăt, nimene nu poate fi silit, *fără voia lui*, „să-și rotunjească proprietățile“, pecînd în fie-care zi vedem cum, fără voe, cineva e silit să-și vîndă, să-și ipotecheze, sau să-și împartă pro-

suri: 1) *proprietate* latifundiară și 2) *exploatațiune* latifundiară (Hlandw. vol. IV, loc. cit, p. 971).

În Irlanda, țara de *proprietate* latifundiară, predomină exploatațiunea mică; landlorzii, gonînd pe țărani, tindeau să introducă și *exploatațiunea latifundiară*. (Acest înțeles, probabil, au cuvintele citate din Paul-Dubois).

În România proprietatea latifundiară este îmbinată cu o exploatațiune latifundiară, care de altfel *nicăieri nici nu se poate naște, decît pe temelile unei proprietăți latifundiare*,—amîndouă însă se caracterizează *nu prin întinderea absolută, ci prin raporturile economice*, cum am lămurit în text.

1) Nu pot în această privință îndeajuns recomanda cetitorilor noștri lucrarea, în care și-a așternut gândirile sale înainte de a ne părăsi, D-rul I. Radovici, publicată mai sus. Pe lingă o inteligență superioară și o inimă nobilă, din ea ne răsare o adîncă cunoștință a chestiei și o analiză pătrunzătoare.

„prietatea moștenită, fără să mai fie în stare „să și-o rotunjească, cum ar crede de cuviință“.

Prin urmare, e clar *prin ce mecanism* libertatea economică poate duce la rezultatele semnalate, după profesorul din Berlin : cei mai tari economicește, latifundiarilor, se folosesc de această libertate pentru a-și „rotunji, cum cred de cuviință“, domeniile pe seama celor slabi, reducându-i pe țărani la neputința de expansiune economică, și, deci, la fărâmițare.

Și, iarăși, prin urmare, cuvintele citate nu pot avea decît un singur înțeles : „latifundiile duc la fărâmițarea excesivă“ a proprietății țărănești...

De alt-fel, dacă d. C. Hiolu ar fi cunoscut cursul lui Schmoller nu numai din citația mea (sau dacă l'ar fi studiat mai cu băgare de seamă), numai peste cîte-va rînduri după cuvintele citate mai sus, și ca o concluzie firească din ele, ar fi găsit următorul deziderat, care ne lămurește pe deplin asupra raporturilor ce se nasc, după acest învățat, între latifundii și gospodăriile țărănești, sub regimul de libertate economică :

„Chestiunea ce se pune serios,—zice Schmoller,—mai ales în Irlanda, Sicilia, (fără de latifundii !), și în altă parte, este de a ști în ce măsură Statul și legislația trebuie să protegiască pe micii fermieri (țărani) împotriva opresiunii și a exploatațiunii marilor proprietari“...

Și cîte-va rînduri mai jos :

„Trebuie să venim în ajutorul clasei țărănești prin o mare politică agrară, să transformăm o parte din proprietatea nobilă încărcată de datorii și ajunsă inutilă, în loturi țărănești înconjurate de garanții“, etc.)

De aici se poate ușor deduce, ce temei are presupunerea că, după Schmoller, nu latifundiile ar duce la fărâmițarea proprietății țărănești, ci această fărâmițare la latifundii...

Și mai explicit e lămurit mecanismul acestui proces de către profesorul I. Conrad :

„Țărănimea,—zice acesta, dîndu-ne cifre ce dovedesc reducerea proprietăților țărănești în Prusia,—e primejduită, după arătările de mai sus, de către marele proprietar funciar, ce dorește să-și rotunjească proprietățile, sau de către capitalistul, ce năzuește să-și alcătuiască prin cumpărături o moșie mai mare. Mai ales în vremuri de împrejurări neprielnice, cînd țărănimea se află la strîmtoare, ea astfel ușor pierde terenul. Iar cînd vremurile chiar se îmbunătățesc, pentru ea e foarte greu să-l cîștige din nou... Din aceleași motive e greu să fie reconstituită o proprietate țărănească din parcele... Fărâmițarea odată începută (eine eingetretene Parzellierung), numai foarte încet și cu jertfe însemnate, numai în împrejurări deosebit de prielnice, ea poate da îndărăt... Momentele amin-

1) G. Schmoller,—„Principes d'économie politique“, vol. II, p. 389.

„tite sint *Intărite* (unterstützt) prin principiul de egală împărțeaă a „moștenirilor“¹⁾.

În țara noastră, mulțumită inalienabilității loturilor țărănești, ele nu pot fi direct „absorbite“ (deși sub diferite forme deghizate, țăranul adesea își înstrăinează de fapt proprietatea). Dar tendința latifundiului de „absorbire“, de „înăbușire“, „strivire“, „slingere“, etc. a proprietății țărănești, despre care ne vorbesc toți economiștii, se manifestează mai cu deosebire prin *fărămițarea* acestei proprietăți, din cauză că regimul latifundiar împiedică și la noi, ca și pretutindeni, cum arată mai sus profesorul Conrad, expansiunea proprietății țărănești. Și astfel, *pe această cale*, și la noi țărănimea ajunge „o clasă fără nici o însemnătate politică și socială“,—situație în care, cum am văzut, profesorul Philippovich găsește *semnul caracteristic al latifundiului* (din acest motiv învățatul vienez tratează chestia dezavantajelor economice ale latifundiilor în legătură cu pulverizarea proprietății țărănești).

Pe temeiul acestor considerații, am tras numai o concluziune logică, rezumînd—*pentru a le aplica la situațiunea concretă a țării noastre*—părerile tuturor acestor economiști, în ce privește efectele caracteristice ale latifundiului, în următoarele rînduri :

„Latifundiul, prin puterea lui de atracțiune, prin puterea financiară, pe „care o reprezintă, tinde în mod firesc să cuprindă cu timpul în corpul „său toate proprietățile mijlocii vecine, și în acelaș timp lipsește și pe „proprietarii țărani, cari ar fi pus la o parte micile lor economii, de pu- „lința de a se rîdica în scara economică prin cumpărarea de loturi mici „de pămînt, fiindcă, în aceste condiții, nici nu se pot găsi întinderi „mici de pămînt de vînzare, și nici țărănii nu pot ușor închipui mijloa- „cele necesare, sau a se organiza pentru a cumpăra trupuri mari de mo- „șie (cf. citația de mai sus din profesorul Conrad, a cărui argumentare „se reproduce aici aproape textual). Ast-tel... țărănimea fiind restrînsă la „cel mult acea întindere de pămînt în posesiunea căruia se află, e con- „damnată la o tot mai mare fărămițare cu timpul a pămînturilor ei“...²⁾

În această privință, d. Radu Rosetti, cel mai profund cunoscător al chestiunii țărănești și al istoriei noastre agrare,—poate afirma, că—

„Țăranul care s'a îmbogățit, care a strîns un capital de 15, 20, „30 mii de lei, nu găsește la noi pămînt de cumpărat pentru acești „bani; proprietățile, cari au această valoare, sint foarte puține și foarte „scumpe, cu greu te poți apropia de ele“...³⁾

* * *

Mă rezum :

În România cei vr-o 1000 de mari proprietari stăpînesc peste

¹ Dr. I. Conrad,—„Bauerngut und Bauernstand“ (Handw. d. Staatswis-
senschaften. vol. II. 1891), p. 269—270.

^{2Viața romîneasca, No. 1 1908, p. 106.}

³

4.000.000 ha,—cu o mijlocie de proprietar, care nu numai e de trei ori mai mare ca această mijlocie în Anglia și $2\frac{1}{2}$ ori mai mare ca în Irlanda, dar care întrece chiar și pe cea din Scoția,—țări vestite prin latifundiile lor.

Proprietatea mijlocie, în acelaș timp, e redusă la proporția jalnică de 2% din întinderea cultivabilă.

Iar proprietatea țărănească este atît de fărâmițată încît 85% din acel milion de gospodării țărănești stăpînesc petice ce nu ajung nici la 5 hectare, cea mai inferioară limită a unei „proprietăți economice”,—iar o treime din ele nu posedă nici cite 2 hectare... (cf. Dr. I. Radvici.—„În chestia agrară”).

Dacă nici această situație nu e, pentru teoreticianii de la „Convorbiri literare”, îndestulătoare pentru a recunoaște caracterele unui regim latifundiar, atît de nefast după toți economiștii, și dacă ei pot găsi argumente în sprijinul ei,—le putem admira puterea de iluzie și seninătatea sufletească...

Sîntem însă mulțumiți, dacă am reușit să convingem pe cei mai puțin interesați în *statu quo*...

Economiștii sînt de acord în privința mijloacelor de îndreptare, față de această situație: politica de colonizare internă, Casa rurală, mărginirea dreptului de dispoziție absolută, în ce privește proprietatea funciară, etc...

Și n'am sîrșit.

C. Stere.

